

Inventari de les restes prehistòriques d'Aiguafreda i el seu entorn

Francesc Casanellas Bassols (enginyer, IEEE, IET)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

135

Resum: Aquest article presenta un inventari actualitzat de les restes prehistòriques de l'entorn d'Aiguafreda. L'inventari inclou dòlmens, menhirs, coves i abrics amb restes arqueològiques i petroglifs (roques amb gravats) d'època prehistòrica —n'inclou també algunes de dubtoses— de l'alta vall del Congost, la serra de l'Arca i el pla de la Calma, que s'han localitzat a menys de 8 km del poble. Aquest ric patrimoni va ser molt destruït. L'altiplà de la serra de l'Arca era un lloc on els constructors i picapedrers anaven a buscar pedres, i els dòlmens i muralles ibèriques n'eren una bona font. D'altra banda, molts megàlits van ser excavats i malmesos per cercadors de tresors i també per alguns arqueòlegs que van excavar els dòlmens per extreure'n material sense preocupar-se prou per conservar-ne l'estructura.

Paraules clau: Prehistòria, Neolític, megàlits, Aiguafreda.

Abstract: This article presents an updated inventory of the prehistoric remains from the municipality of Aiguafreda and its surroundings. The inventory includes dolmens, menhir standing stones, caves and shelters with Neolithic remains, and petroglyphs (rocks with engravings) from prehistoric times —including some uncertain ones— from the high valley of Congost, the Arca mountain range and the Pla de la Calma, which have been located less than 8 km from the village. This rich heritage was badly destroyed. The plateau of the Arca Mountain was a place where builders and stonemasons would look for stones, and the dolmens and Iberian walls were a good source of them. On the other hand, many megaliths were excavated and damaged by treasure hunters and by some archaeologists who excavated the dolmens to extract material without caring much about preserving the structure.

Keywords: Prehistory, Neolithic, megaliths, Aiguafreda.

Data de recepció: novembre 2018; versió definitiva: març 2019.

1. Introducció

136

Aquest article resumeix un treball de molts anys de recerca i localització de les restes prehistòriques d'Aiguafreda i els seus voltants. L'inventari inclou dòlmens, menhirs, coves i abrics amb restes arqueològiques i petroglifs (roques amb gravats) d'època prehistòrica de l'alta vall del Congost, la serra de l'Arca i el pla de la Calma, que s'han localitzat a menys de 8 km del poble. Els dòlmens, l'estela del pla la Calma i la llosa del collet de la Font són sense cap dubte restes prehistòriques; n'hi ha d'altres molt probablement prehistòriques (pel tipus de gravat i la similitud amb altres llocs), com els petroglifs de la roca de l'Amorriador i de la roca dels Aubats i el menhir de Perafita, i restes de cronologia més dubtosa, com les cassoles del pla de la Calma, els gravats del Bellit i els menhirs de Pedradreta i Castellar. Els megàlits més antics d'aquesta zona (galeries catalanes) són del neolític final o calcolític antic (grup de Veraza, 3000-2700 aC) i els més recents (dòlmens simples) del calcolític recent (grup Campaniforme, 2700-2200 aC) o de l'edat del bronze inicial (2200-1800 aC), amb reutilitzacions fins a finals de l'edat del bronze, al llarg del II mil·lenni aC.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

A més de la consulta dels informes originals dels descobridors i excavadors dels megàlits, entre 2012 i 2018 vaig portar a terme una extensa prospecció sobre el terreny, amb l'ajuda de diversos col·laboradors, esmentats en els diversos apartats, que va permetre fotografiar i marcar les coordenades de les restes conegudes, en molts casos després d'una neteja de l'entorn. Aquesta prospecció va permetre localitzar restes prehistòriques que eren desconegudes, algunes de les quals foren validades per Josep Tarrús i Enric Carreras, membres del GESEART (Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional). Sense la seva valuosa ajuda no hauria pogut fer aquest treball. També he d'agrair l'interès de la cap territorial Gemma Hernández, que va facilitar l'excavació de l'abric de Casanoves i d'una suposada tomba. La prospecció també va permetre que els arqueòlegs canviessin la datació d'algunes restes i en descataloguessin d'altres (com el pretès dolmen de Sant Miquel de Canyelles). Les múltiples entrevistes amb persones d'edat avançada també em van permetre conèixer les vicissituds d'alguns megàlits i tombes. Finalment, haig d'agrair els suggeriments i la revisió que han fet del text de l'article Josep Tarrús, Isabel Rodà i Jordi Planas.

Les fonts bibliogràfiques, llistades al final, es troben a la Biblioteca Joan Triadú de Vic, l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic i a la Biblioteca Nacional de Catalunya (Barcelona). El treball complet, amb més detalls històrics, introducció als petroglifs i al neolític, i més de 100 figures i mapes, es pot consultar a <http://www.aiguafreda.cat/fitxer/25849/Prehistoria-Aiguafreda.pdf>. Aquest article en resumeix els continguts seguint un ordre segons la tipologia de les restes prehistòriques i la seva situació geogràfica.

2. Dòlmens i paradòlmens

Dolmen simple de Cruïlles o de Cal Cabrer

Situació: ETRS89 31N 438591 4625662 708 m.

Es troba al terme d'Aiguafreda, prop de la cruïlla dels camins de Vilargent i de les Pinedes, a 435 m a l'est del castell de Cruïlles. Va ser trobat pel rector d'Aiguafreda, Mn. Sebastià Junyer, i ja fou documentat per Fortià Solà.¹ Mesurava 3,40 m de llargada × 1,70 m d'amplada × 1,30 m d'alçària, i estava format per dues grans lloses laterals i una de capçalera. Fou excavat pel Centre Excursionista de Vic els dies 23 i 24 de maig del 1917,² i després el maig del 1920, i s'hi trobà sílex tallat i peces de collaret d'os.³ L'any 1963 Ricard Batista el va estudiar i en va recomanar la reconstrucció,⁴ però això no es va fer i la llosa de capçalera ha desaparegut. Fou reexcavat el 2005 per Estrats, S. L., però encara es desconeixen els resultats d'aquesta excavació. La tardor del 2015 l'Ajuntament d'Aiguafreda va fer una neteja de l'entorn i hi va col·locar un panell explicatiu.

137

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

El dolmen de Cruïlles en una imatge del 1923 i una altra del 2016. (Fotos: J. COLOMINAS i J. GUDIOL (1923), p. 382, i autor).

Dolmen simple de Casanova de Can Serra

Situació: ETRS89 31N 439256 4625610 813 m.

Es troba al terme d'Aiguafreda, prop del camí d'Aiguafreda al Brull. La primera notícia de la seva existència la vaig obtenir l'any 1978 de Pere Casanellas, però no va ser documentat fins al 1992, quan Lluís Vila el va localitzar i el va

¹ F. SOLÀ (1932).

² J. GUDIOL (1915-1917b).

³ J. GUDIOL (1918-1920).

⁴ R. BATISTA (1963).

incorporar a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya.⁵ Està adossat a les ruïnes de Casanova de Can Serra, i només en queden dues lloses laterals i una de capçalera.

Galeria catalana del serrat dels Moros o serra de l'Arca I

Situació: ETRS89 31N 439509 4625811 831 m.

138

Es troba al terme d'Aiguafreda, al serrat dels Moros, i era el dolmen més gran de la zona. Va ser documentat per primer cop per Fortià Solà, rector d'Aiguafreda, amb el nom de «Dolmen d'Ayguafreda» en un article on n'explica la primera exploració.⁶ El 1915 el Centre Excursionista de Vic el va excavar i s'hi va trobar molt material: gran quantitat d'ossos humans, ceràmica i un ganivet de sílex de 32 cm de llarg, el més gran trobat a Catalunya (actualment al Museu Episcopal de Vic). Quan els membres del Centre Excursionista de Vic hi van tornar, es van trobar que el propietari de Can Serra de l'Arca i del terreny on era el dolmen, Jaume Serradelarca, l'havia desmuntat i espoliat. Més tard va fer donació de part del material trobat al Museu Episcopal de Vic; però una part s'ha perdut.⁷ No se sap on van anar a parar les lloses, excepte una que encara hi queda i una altra, que cap a l'any 1965 es va fer servir per a fer un banc davant la casa dels masovers de Can Brull.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

El dolmen del serrat dels Moros amb Fortià Solà, l'any 1915 (foto: P. BOSCH GIMPERA (1913-1914 [1915]), p. 805).

⁵ L. VILA (1994).

⁶ F. SOLÀ (1912-1914).

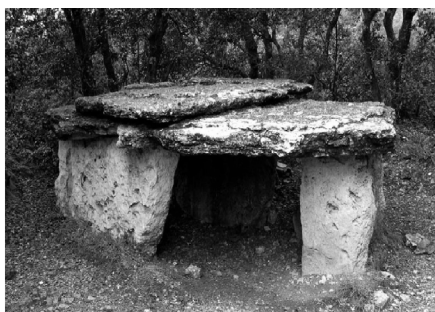
⁷ J. COLOMINAS i J. GUDIOL (1923).

Galeria catalana de la costa de Can Brull o serra de l'Arca II

Situació: ETRS89 31N 439525 4626319 808 m.

Es troba al terme d'Aiguafreda, tocant a la pista que va d'Aiguafreda al Brull. El va trobar el 1915 mossèn Jaume Vilaró.⁸ Tenia 2,90 m de llargada, 1,2 m d'amplada i 1,90 m d'alçària i només hi havia dues lloses dretes sobre un túmul d'uns 8 metres de diàmetre. Excavat pel Centre Excursionista de Vic el 9 de febrer del 1917 amb mossèn Josep Gudiol, no hi van trobar res.⁹ En la reexcavació de R. Batista el 1962, s'hi van trobar petits fragments ossis i peces dentals (actualment al Museu Episcopal de Vic).¹⁰ Cap a l'any 1965, va ser reconstruït pel propietari de Can Brull amb més bona intenció que encert.

139

El dolmen de la costa de Can Brull en una imatge del 1923 i una altra del 2018 (fotos: J. COLOMINAS i J. GUDIOL (1923), p. 381, i autor).

Possible tomba del serrat de Puigventós

Situació: ETRS89 31N 440149 4626663 851 m.

Es troba al terme d'Aiguafreda, tocant al Brull, al serrat de Puigventós, als cingles del Saní. Fou descoberta per mi mateix el març del 2013. Queda molta part d'un gran túmul amb restes del cromlec i la llosa de capçalera. No hi ha lloses laterals, però ha quedat la fossa en el túmul amb les parets de pedra seca. Al costat hi ha lloses amb marques dels picapedrers, segurament tretes del megàlit. Josep Tarrús i Enric Carreras, que el van visitar el mateix 2013 i, un cop netejat el túmul, el 2018, opinen que podria ser una tomba de l'edat del bronze.

⁸ J. GUDIOL (1915-1917a).

⁹ P. BOSCH GIMPERA (1913-1914 [1915]).

¹⁰ R. BATISTA (1963).

Caixa megalítica del serrat de Puigventós en una imatge del 2018 (foto: autor).

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

Caixa megalítica de la Creu de Parròquia o de Can Brull

Situació: ETRS89 31N 440228 4626914 847 m.

Es troba al terme del Brull, tocant al d'Aiguafreda, a l'oest de la pista que va d'Aiguafreda al Brull, a prop d'on hi ha la creu de parròquia, a l'altre costat del camí. Josep Casasas, antic masover de Can Brull, que me la va ensenyar, ja l'havia mostrat a Lluís Vila, que la va incorporar a la «Carta Arqueològica del Vallès Oriental» el 1992. Paral·lelament, Pere Sanglas, de la Garriga, en va informar l'equip de Josep Tarrús. Es conserva el túmul. És una caixa megalítica, sense coberta i buida. Està orientada S-N i la cavitat interior té 1,5 m de llargada, 80 cm d'amplada i 70 cm de profunditat. La presència del túmul invalida la hipòtesi que fos una sepultura medieval tal com consta en el Mapa de Patrimoni Cultural del Brull del 2012.

Dolmen simple del pla del Boix

Situació: ETRS89 31N 440455 4627227 845 m.

Es troba al terme del Brull, als cingles del Saní, prop del corriol que els ressegueix i tocant a la carena. Fou descobert per Enric Sala.¹¹ Era una cambra pirenenca de dues parets laterals, de dues lloses cadascuna, i una altra de capçalera d'uns 2,2 m de llarg. La primera excavació fou portada a terme pel Centre Excursionista de Vic l'any 1915, que el va desmuntar.¹² S'hi va trobar

¹¹ J. SALA i MOLAS (1915-1917).

¹² J. COLOMINAS i J. GUDIOL (1923); J. SALA i MOLAS (1915-1917).

gran quantitat d'ossos, collars, fragments de plaquetes d'aram, etc. Es van poder reconstruir alguns vasos campaniformes. Fou reexcavat per R. Batista l'any 1962.¹³ Va acabar de ser destruït cap als anys 1980 per un picapedrer, que en va treure les lloses. Ramon Sala, llavors alcalde del Brull, li va fer tornar les lloses al seu lloc, on estan apilades en desordre.

El dolmen del pla del Boix en una imatge del 1923 (foto: J. COLOMINAS i J. GUDIOL (1923), p. 382).

Suposat dolmen del turó de la Torre

Situació: ETRS89 31N 444603 4624161 1265 m.

Es troba al límit dels termes de Tagamanent i Montseny, al cim del turó de la Torre, al pla de la Calma. La primera informació procedeix d'Antoni Pladevall,¹⁴ i està documentat per Arnau Garcia.¹⁵ En queda dreta una llosa lateral, una altra llosa lateral inclinada i una gran llosa fora de lloc. S'aprecia bé el túmul i es veu la fossa d'una excavació furtiva. El vam visitar el 2013 amb l'arqueòleg Enric Fàbrega i diversos membres del grup GESEART (Enric Carreras, Sebastià Delclòs i Josep Tarrús), i vam fer una neteja de l'entorn. Els membres de GESEART opinen que no es tracta d'un dolmen.

¹³ R. BATISTA (1963).

¹⁴ A. PLADEVALL (1998).

¹⁵ A. GARCIA (2013).

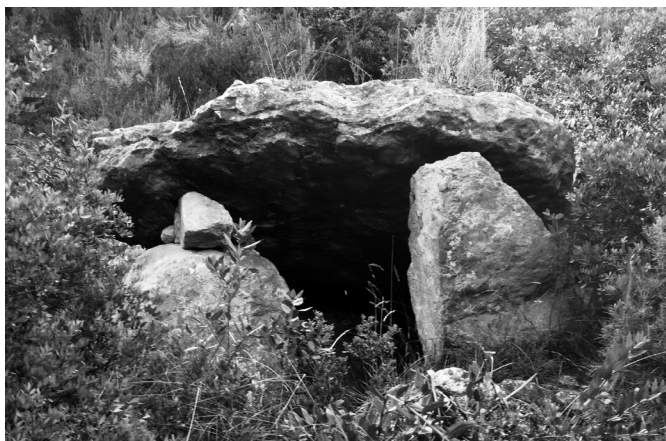
Imatge del suposat dolmen del turó de la torre, l'any 2018 (foto: autor).

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

Paradolmen del Duc 1

Situació: ETRS89 31N 437088 4623713 482 m.

Es troba al terme de Centelles, a l'esquerra del camí que va dels Terrissos Vermells (Sant Martí de Centelles) a la pista de Sant Pau. És una cambra d'uns 2 m × 2,2 m, ben conservada. En la primera excavació, a càrrec de Tarradell i Panyella (1944), no es va trobar res a l'interior.¹⁶ L'any 1961 Ricard Batista tampoc no hi va trobar res a dins, però sí fragments de ceràmica i ossos als voltants del dolmen, que van ser dipositats al Museu Episcopal de Vic. Però el seu croquis no es correspon ben bé al que s'ha conservat.

El paradolmen del Duc 1, en una imatge del 2012 (foto: Pere Tuset).

¹⁶ M. TARRADELL I A. PANYELLA (1944).

Paradolmen del Duc 2

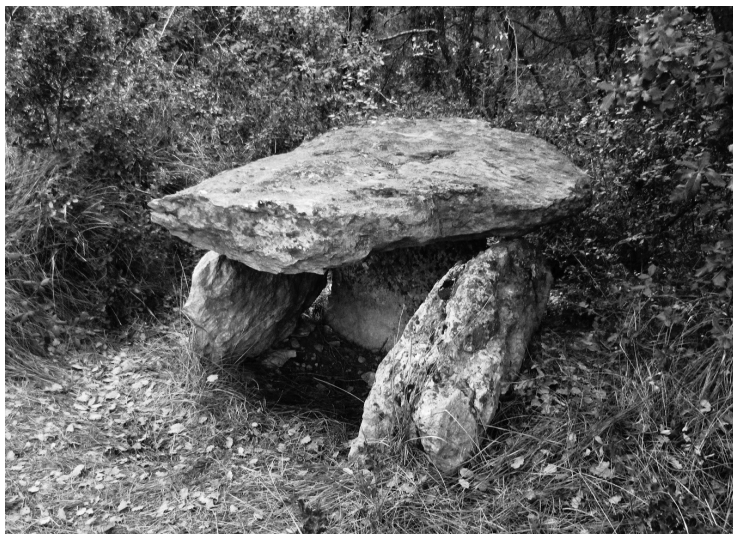
Situació: ETRS89 31N 437090 4623719 481 m.

Es troba al terme de Centelles, tocant a la pista, just a uns 9 m cap al nord de l'anterior dolmen. Més petit que aquell, era pràcticament desconegut. Unes pedres al davant van desaparèixer cap al 1984, se suposa que tretes per cercadors de tresors.

Dolmen simple de la tomba de l'Ollic

Situació: ETRS89 31N 436776 4625937 611 m.

Es troba al terme de Centelles, i va ser trobat per Isidre Garriga, de Centelles, i excavat pel Centre Excursionista de Vic el 4 de setembre del 1927 sota la direcció de J. M. Gudiol. Hi van trobar un gran ganivet de sílex, ceràmica, anelles de petxina per a collarets i una petita peça de bronze.¹⁷ La llosa superior mesura uns 1,5 m × 1,25 m i té una alçada d'1,1 m. La cambra fa 1 m × 0,8 m. El túmul feia uns 7 m de diàmetre. Quan el 1927 hi va anar J. M. Gudiol, només quedaven dretes la llosa de capçalera i la del cantó dret.¹⁸ El dolmen fou reconstruït l'agost del 2009 per l'actual propietari de l'Ollic, Jordi Guasch.

Dolmen de l'Ollic, en una imatge del 2013 (foto: Pere Tuset).

¹⁷ J. M. GUDIOL (1927).

¹⁸ «Actes del Centre», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, 5 (1925-1927), p. 106.

Dolmen simple de la Caixa del Moro

Situació: ETRS89 31N 433101 4628225 973 m.

Es troba al terme de Balenyà, tocant (SO) a la cruïlla de camins de la Creueta de Mirambell. Està molt destruït. Era una cambra pirinenca de planta rectangular d'uns 2 m de longitud, 1,4 m d'ample i 1 m de fondària. La va trobar l'any 1928 Mn. Segimon Cunill, de Vic. Hi va trobar dues o tres peces dentals, petits discos de pedra blavenca, i dos fragments de ceràmica. Fou reexcavat el 1958 per Ricard Batista.¹⁹

Dolmen simple de Mirambell

Situació: ETRS89 31N 433096 4629199 990 m.

Es troba al terme de Balenyà, en una parcel·la de la urbanització de Puigsagordi, el serrat de la Bassa, anomenat així per la bassa (ara seca) que s'hi troba. Està format per tres lloses (la superior trencada) i mesura 1,65 m × 1,10 m × 0,85 m. Túmul ben conservat. El dolmen fou descobert el 1957 i excavat per J. Surroca i Ricard Batista el 1958. Hi van trobar peces dentals i ossos pertanyents a 5 adults i 2 nens, ceràmica i algun fragment de collaret.²⁰

Dòlmens de Mirambell i la Griotera, en imatges del 2018 (fotos: autor).

Dolmen simple de la Griotera

Situació: ETRS89 31N 433400 4629377 1003 m.

Es troba al terme de Balenyà, al costat del corriol que passa arran dels cingles entre el Puigsagordi i les antenes. En queden tres lloses i mesura 2,55 m de llarg × 1,60 m d'ample i 1,30 m d'alçària. La llosa del cantó est estava parcialment tapada i la vaig deixar al descobert. Com la Caixa del Moro, el

¹⁹ R. BATISTA (1963).

²⁰ R. BATISTA (1961).

va descobrir el grup liderat per Mn. Segimon Cunill de Vic l'any 1928.²¹ Hi van trobar algunes dents, tres peces de collaret d'os i fragments de ceràmica negrosa. Va ser reexcavat per Ricard Batista el 1958.²²

2. Tombes i necròpolis

Tomba del Bruguer

Situació: ETRS89 31N 439792 4627472 798 m.

145

Es troba al terme del Brull, tocant al camí al Bruguer i prop d'aquesta masia. La va descobrir cap als anys 1950 l'aleshores masover de la masia del Brull, Josep Casasas, que em va mostrar l'indret el 2015. Sembla que la tomba va ser destruïda junt amb les del Brullet, i actualment costa de veure'n cap indici, excepte una llosa vertical que encara hi ha. No es pot saber amb seguretat si era prehistòrica o medieval, ja que no n'hi ha cap documentació.

Tomba de Collderramona 1

Situació: ETRS89 31N 439833 4626332 841 m.

Es troba al terme d'Aiguafreda, just a tocar del corriol que recorre el cingle del Roc Gros al serrat de Puigventós. En una excavació que fa alguns anys va portar a terme Josep Casasas (que me la va mostrar), s'hi va trobar el crani d'un nen i la tomba va quedar molt destruïda. Queda una petita depressió en el terreny, sense lloses laterals, d'uns 70 cm d'amplada i llargada indefinida. Just al costat hi ha un amuntegament de lloses.

Tomba de Collderramona 2

Situació: ETRS89 31N 439851 4626344 840 m.

Es troba al terme d'Aiguafreda, a pocs metres de l'anterior. Fins fa molt poc temps havia passat molt desapercebuda, ja que estava tapada per fullaraca. La vam trobar el maig del 2018 en una prospecció amb Francesc Baldrís i Pere Tuset. Mesura uns 140 × 70 cm. Un cop neta, se'n veu bé l'estructura. En queden algunes lloses laterals. Ha estat buidada per furtius. Examinada per l'arqueòleg Josep Tarrús, pensa que podria ser neolítica.²³

²¹ S. CUNILL (1928).

²² R. BATISTA (1963).

²³ Segons l'inventari del patrimoni arqueològic de la Generalitat, amb el nom de Collderomanes, en aquest lloc hi consten sis tombes medievals, però la informació que els va passar en Joan López era d'una sola tomba: <<http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=0&consulta=MSUxK2FpZ3VhZnJlZGEgY29sbGRlcm9tYW5lcyUyKy0xJQ%3D%3D&codi=9907>>.

Necròpolis de Can Baucells

Es trobava al terme de Balenyà, allà on hi havia la bòbila de Can Baucells. En fer extraccions d'argila a la bòbila van aparèixer diversos enterraments i ossos, que podrien datar del neolític mitjà ple dels sepulcres de fossa (4000-3400 aC). Les tombes de Can Baucells es van destruir i en el seu lloc hi ha un magatzem, però en van quedar documentades les dues següents:

146

Sepulcre de Balenyà

Situació: ETRS89 31N 436485 4632032 570 m.

Estava a una profunditat d'uns 6 m. Era una fossa oval amb un sol individu en posició arronsada. S'hi va trobar una fulla sencera de sílex, 12 fragments de punxó d'os i dos grans de collaret de pedra verda. El material localitzat es va dipositar al Museu Episcopal de Vic.²⁴

Tomba de Mas Tarabau

Situació: ETRS89 31N 436448 4632113 570 m.

La informació que se'n conservava va ser la recopilada per Felip Vall Verdaguer.²⁵ Durant uns quatre anys hi van anar apareixent restes prehistòriques. Només es va poder salvar alguna cosa d'un enterrament. La ceràmica va ser destruïda.²⁶ El material que queda es troba al museu del Camp de les Lloses de Tona. El més important és una destal de pedra polida de 29 x 3,5 cm. També una eina de pedra polida petita i un parell de ganivets de sílex.

Necròpolis del Brullet

Situació: ETRS89 31N 439623 4627328 778 m.

Es troba al terme del Brull. Era una necròpolis medieval de 7 sepulcres. Excavada el 1956 per Albert Cruells i Joan M. Viader, en van treure bastants fragments d'ossos i de ceràmica. Poc després uns pagesos van destruir completament les tombes a la recerca de tresors enterrats. Aquesta necròpolis es va catalogar erròniament com a neolítica, ja que s'hi va trobar ceràmica neolítica, però tant Jordina Sales, que va dirigir l'excavació de les tombes medievals del turó del prat d'Ori, al Brull, com l'arqueòleg Josep Tarrús, la

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

²⁴ <<http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=5&consulta=MSUxK2JhbGVuecOgJTlrlTEI&codi=2609>>

²⁵ F. VALL (1958).

²⁶ <<http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=4&consulta=MSUxK2JhbGVuecOgJTlrlTEI&codi=2608>>

van considerar medieval. És de suposar que va ser un lloc d'enterrament durant molt de temps i això explicaria la presència de ceràmica del neolític tardà en una necròpolis medieval. La ceràmica ha estat analitzada per l'arqueòleg Josep Tarrús.

3. Jaciments

El turó del Montgròs

Situació (centre): ETRS89 31N 439637 4628211 764 m.

147

Es troba al terme del Brull. Encara que el turó del Montgròs és conegut per la fortificació ibèrica i estaria fora de l'àmbit d'aquest article, es va construir sobre un assentament més antic, ja que s'hi ha trobat ceràmica de l'edat del bronze final d'entre l'any 1000 i el 750 aC aproximadament, o sigui d'època prehistòrica. L'assentament del bronze final estava probablement situat al centre de la plataforma. S'hi han trobat prop d'un miler de fragments de ceràmica feta a mà de l'edat del bronze final, corresponents a plats, urnes i vasos, molts d'ells amb decoració acanalada interna.²⁷

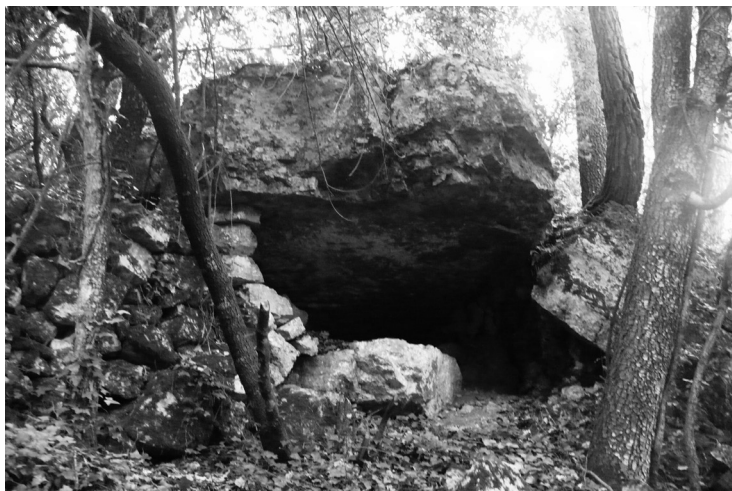
4. Coves i balnes

Abric de Casanoves

Situació: ETRS89 31N 438397 4625188 612 m.

Es troba al terme d'Aiguafreda, al sud-oest de la font de Casanoves. Va ser descobert per Joan de Arriba, d'Aiguafreda, l'any 2012. Té una profunditat de 2,9 m i l'amplada de la llosa superior és de 2,05 m. Hi vaig trobar un fragment de ceràmica neolítica. L'agost del 2016 es va fer una excavació a càrrec d'Esther Medina (Àtics, S. L.), amb la col·laboració de l'arqueòloga Anna M. Rauret. Només s'hi van trobar tres petits fragments de ceràmica i un fragment de sílex.

²⁷ A. LÓPEZ i J. ROVIRA (1982).

L'abric de Casanoves, en una imatge del 2016 (foto: autor).

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

Cova de Roquerols

Situació: ETRS89 31N 439073 4628640 655 m.

Es troba al terme de Seva. Va ser descoberta per David Vilasís (que me la va ensenyar el 2013) i Marc Lassalle el febrer de 1990. Mesura uns 4 m de profunditat (més 1 m d'un tub estret al fons), 1 m d'amplada màxima i 1,20 m d'alçada. S'hi va trobar una mandíbula humana, ossos cranials i fragments de ceràmica moderna. Els ossos, que de moment no s'han pogut datar, pertanyen a un individu molt jove, i estan dipositats a l'Ajuntament d'Aiguafreda, excepte la mandíbula.

Abric del Torrent d'en Vila

Situació: ETRS89 31N 437037 4623828 490 m.

Es troba al terme de Centelles, a uns 126 m al nord (25° cap a l'oest) del dolmen del Duc. Va ser trobat per Miquel Parella l'any 1981 i descrit en un treball acadèmic que va quedar inèdit.²⁸ L'any 1981 ja hi havia signes d'excavació furtiva, cosa que fa pensar que alguna cosa hi havia; però ara aparentment no hi queda res i per tant no es pot considerar amb seguretat que fos un lloc d'enterrament del neolític.

²⁸ M. PARELLA (1982).

Cova de l'Ocell

Situació: ETRS89 31N 432650 4621844 805 m.

Es troba al terme de Sant Martí de Centelles. Té una boca de 7×3 m a uns 5 m del cingle, i un recorregut total de 25 m (els 7 m finals molt més estrets). S'hi va fer una prospecció arqueològica el 1967 a càrrec del Centre Excursionista de Gràcia i s'hi va trobar ceràmica neolítica i sílex tallat.

5. Menhirs

Possible menhir de Can Garriga, de Perafita o de Santa Madrona

Situació: ETRS89 31N 437866 4627405 655 m.

Es troba al terme de Seva, al costat de l'ermita de Santa Madrona. Mesura uns 2,8 m d'alçada i la part més ampla del mig fa 77 cm. Hi ha una cavitat a la part superior, on s'havia fixat una creu amb plom fos.²⁹ Està molt inclinat, possiblement degut a una actuació del propietari del terreny el 1870. A la cara oest hi ha una creu gravada de 5×10 cm, i el tipus d'incisió de secció en V mostra que no és prehistòrica sinó feta per cristianitzar el menhir. Això avala la seva antiguitat.

Imatge del possible menhir de Perafita del 2018 (foto: autor).

²⁹ J. SALA (1912-1914).

Menhir de Pedra Dreta de Valldeneu

Situació: ETRS89 31N 437277 4620212 662 m.

Es troba al coll de Pedra Dreta, sota la Trona, entre els termes de Tagamanent i Figaró-Montmany. La primera descripció coneguda és d'Artur Osona (1888). L'any 1994, en repassar el tallafocs que segueix la carena, fou arrossegada daltabaix del marge;³⁰ però el 2002 la família Castellar la va tornar a posar al seu lloc, com ells mateixos em van explicar. Mesura 1,32 m d'alçada i la part més ampla fa uns 70 × 32 cm. És segur que és molt antic, però no es pot assegurar que sigui prehistòric. Trobant-se just a la divisió entre els termes de Tagamanent i Figaró-Montmany, podria tractar-se d'una fita territorial, o bé també ser d'època prehistòrica i haver-se utilitzat per a la divisió territorial.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

El menhir de Pedra Dreta, en una imatge del 1921 i una altra del 2018 (fotos: Josep M. Co i Triola / Arxiu de Josep Tarrús, i autor).

Llosa de Castellar

Situació: ETRS89 31N 438473 4621240, 527 m.

Es troba al terme de Tagamanent. Es tracta d'una llosa calcària clavada verticalment a terra, orientada d'est a oest. Era coneguda de fa molt de temps, tal com em van dir a la masia del Castellar, però jo vaig descobrir-la el 2018 i no està documentada enlloc. La part visible mesura 190 cm de llargada, 30 cm de gruix i 110 cm d'alçada. Mentre que la Pedra Dreta està just a la divisió dels termes de Tagamanent i Figaró-Montmany, aquesta llosa està apartada

³⁰ E. CARRERAS *et al.* (2000).

uns 50 m de la línia de divisió, que passa per la cinglera, perpendicular a la línia de divisió. No sembla, doncs, una fita de terme, però no es pot assegurar que sigui prehistòrica.

6. Petroglifs

La datació dels gravats rupestres és molt difícil, especialment quan es tracta de cassoles i creus. N'hi ha de clarament prehistòrics, com l'estela de la Calma o l'estela del collet de la Font, i d'altres molt probablement de datació històrica, com la gran cassola de la Caseta. Però he preferit incloure tots els que he pogut conèixer, excepte casos molt clarament moderns, i deixar per als experts la datació. En el cas de les creus, existents molt abans del cristianisme, les prehistòriques acostumen a ser fetes per repicat, de secció en *U*, mentre que les més modernes tenen una secció en *V* al ser fetes amb escarpra.³¹

Roca amb gravats al pla de l'Ase Mort

Situació: ETRS89 31N 445403 4627188 1233 m.

Es troba al terme del Brull, uns 200 m al nord del pla de l'Ase Mort, al pla de la Calma, en un corriol que va cap al turó de coll Formic. Mesura uns 110 × 70 cm. Al cantó sud té una petita pedra que també sembla tenir inscultures. Va ser descoberta per David Vilasís el 2012. El gener del 2014 es va fer un estudi d'aquesta roca i una excavació del seu entorn, i es va aprofitar per fer una prospecció de les troballes del terme del Brull que figuren en aquest article.³² No es va poder determinar la data dels gravats ni es va trobar cap altra resta interessant al voltant.

Roques amb cassoles al pla del Ginestar

Situació: A la part nord del pla del Ginestar, al pla de la Calma, a uns 1.230 m d'altitud mitjana.

Les vaig trobar el 2013.

Roques amb cassoles.

Núm. 1: ETRS89 31N 444444 4624767, amb una gran cassola d'uns 40 cm.

Núm. 2: ETRS89 31N 444495 4624742, amb unes 7 cassoles de 6 a 30 cm.

Núm. 3: ETRS89 31N 444521 4624745, amb una gran cassola de 40 cm i 4 cassoles d'uns 8 cm. I una cassola partida lateral.

³¹ J. TARRÓS *et al.* (1988).

³² P. MARTÍNEZ i M. PEDRO (2014).

Roques amb cassoletes al pla del Ginestar, en imatges del 2013 (fotos: autor).

Roques amb cassoletes al turó de la Torre

Es troben a una altitud mitjana de 1270 m

Les vaig trobar el 2013.

Núm. 1: ETRS89 31N 444556 4624146, amb una cassoleta d'uns 8 cm.

Núm. 2: ETRS89 31N 444581 4624164, amb una cassoleta d'uns 15 cm.

Núm. 3: ETRS89 31N 444593 4624161, amb una cassoleta d'uns 45 cm, amb dos reguerons.

Núm. 4: ETRS89 31N 444582 4624163, amb cassoletes per tots els cantons.

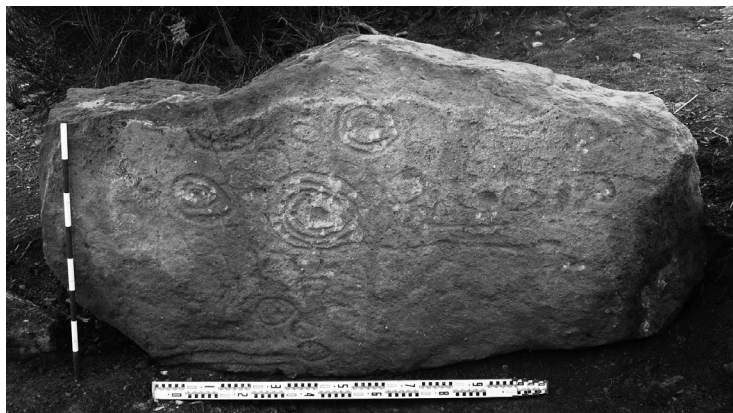
La presència del dolmen al costat sembla avalar l'origen prehistòric d'aquestes cassoletes.

Estela del pla de la Calma

Situació: ETRS89 31N 444908 4623419 1265 m.

Es troba al terme de Montseny, però a pocs metres del terme de Tagamanent, al turó del Polioll, al pla de la Calma. Fins als anys 1950 la pedra estava ajaguda a terra, al mateix lloc on és ara, amb les inscultures cap a terra, segons la informació que em va facilitar Quico Clua, d'Aiguafreda, que de petit va fer de pastor en aquella zona, cosa que explica per què no se n'havia parlat mai. Poc després es va construir l'anomenada *barraca d'en Ramon* i s'hi va incorporar l'estela. La llosa és de gres, està gravada amb cercles concèntrics, pesa uns 1.000 kg i mesura 185 × 130 × 42 cm. Se'n publicà un article l'any 1976.³³ Malgrat el seu valor, no es va protegir la pedra i va sofrir actes vandàlics amb rascats i pintures el 2005. L'any 2008 es va desmuntar la cabana per treure'n la pedra i restaurar-la. Actualment, l'estela està exposada als afores del poble de Montseny i a la barraca se n'ha col·locat una còpia.

³³ R. VILARDELL i J. CASTELLIS (1976).

L'estela del pla de la Calma en una imatge del 2009 (foto: R. Garcia de Consuegra).

La Sitja de Llop³⁴

Situació: ETRS89 31N 444857 4623303 1258 m.

Es troba al terme de Montseny, prop de la cruïlla de camins al sud del turó del Polioll. Em van ensenyar el lloc Quico Clua i Isidre Vallbona, d'Aiguafreda, que de petits havien viscut i fet de pastors en aquella zona. El seu nom ha creat molta confusió (els descobridors de l'estela ja van anomenar malament el turó) i no té res a veure amb l'estela de la Calma, excepte la proximitat (90 m). Era un clot per a caçar llops (molt abundants a la zona), que encara es pot percebre, ja que en queda una fossa d'uns $1,8 \times 1$ m i poc més de 30 cm de profunditat.

Cassoletes al Bellver i a l'Agustí

Situació: ETRS89 31N 442083 4621946 1016 m.

Es troba al terme de Tagamanent, en un banc a l'entrada de la masia del Bellver. Hi ha unes lloses, que es devien portar de l'entorn, amb cassoletes unides per reguerons. La notícia de l'existència d'aquestes cassoletes me la va proporcionar Albert Fàbrega el 2015. A la propera masia de l'Agustí (442298, 4622348), a la barana a l'esquerra de l'entrada, vaig trobar-hi una cassoleta.

³⁴ El nom correcte no és «Sitja del Llop».

Roques amb inscultures al Bellit

Situació: ETRS89 31N 442672 4623498 1088 m.

154

Es troben al terme de Tagamanent. En aquest indret hi ha dues roques gravades, i a 18 m 205° hi ha dues roques més (3 i 4 – ETRS89 31N 442660 4623508), també aparentment gravades. Les dues roques gravades me les va ensenyar Isidre Vallbona, d'Aiguafreda, que de petit havia viscut al Bellit, i la resta les vaig trobar jo mateix el 2013. No hi ha cap tipus de ratlla en les altres roques del voltant (molt abundants), i això permetria descartar que es tracti de gravats naturals. En una d'aquestes roques hi ha una creu. Una mica més lluny, hi ha una roca amb dues cassoles còniques (442936, 4623253) i una pedra amb una petita cassola (442913, 4623343).

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

La roca de l'Amorriador (balma de les Creus)

Situació: ETRS89 31N 443996 4626381 1134 m.

Es troba al terme del Brull, al nord del camí de la Caseta al pla de Bassau. Hi ha dues roques sobre una balma: a la gran, al sud, hi ha creus i cassoles, i a l'altra, només cassoles. A la balma no s'hi ha trobat res.³⁵

Creus i cassoles a la roca de l'Amorriador, en una imatge del 2018 (foto: autor).

³⁵ A. GARCIA (2010-2011).

Llosa del collet de la Font

Situació: ETRS89 31N 443714 4626420 1100 m.

Es troba al terme del Brull, a 50 m al nord del camí de la Caseta al pla de Bassau. Era desconeguda i la vam descobrir el 10 de juliol del 2013 en una prospecció amb Francesc Baldrís i Pere Tuset. La part més llarga està orientada d'est a oest i mesura $3 \times 1,9 \times 0,53$ m. El gruix és d'uns 46 cm al N, 30 cm a l'E, 22 cm al S i 20 cm a l'O. Hi ha una cassoleta principal de la qual surten reguerons en estrella i altres cassoletes i reguerons secundaris. Després de l'estela del pla de la Calma és la roca amb inscultures més interessant de tota la zona i del Montseny. Va ser visitada per membres del GESEART (Josep Tarrús i Sebastià Delclòs) el juny del 2018 i en van certificar la importància.

La llosa del collet de la Font, en una imatge del 2018 (foto: Josep Pagans).

Roca amb cassoleta i creu al collet de la Font

Situació: ETRS89 31N 443699 4626331 1098 m.

Es troba al terme de Tagamanent. Va ser descoberta en una prospecció amb Francesc Baldrís i Pere Tuset el 2013. Té una cassoleta amb regueró en una paret lateral, en posició vertical, i una creu a la cara oposada. El fet que molt a prop hi hagi el límit dels termes del Brull i Tagamanent fa pensar que la posició original era horitzontal i que la roca va ser aixecada per marcar el terme i que llavors s'hi va gravar la creu per marcar-lo.

Roques amb cassoles a la Caseta

Situació (cassoleta gran): ETRS89 31N 443475 4626322 1070 m.

Es troben al terme de Tagamanent, al costat nord de la casa. Hi ha diverses cassoles, dues de grans, especialment una d'uns 47 cm de diàmetre, que sembla més moderna que la resta. Me'n va parlar el pastor Daniel Brunet, de la Cortada. N'hi ha d'altres de més petites disperses per l'entorn, que no semblen utilitàries, com en una roca a l'entrada del corral. Hi ha creus gravades, fetes per percussió com les neolítiques, i també alguns números que daten del segle XVIII.

Cassoleta al puig Pedregós

Situació: ETRS89 31N 442972 4627078 942 m.

Es troba al límit dels termes del Brull i Tagamanent. La boca fa uns 18 × 14 cm i la profunditat màxima és de 10 cm.³⁶

La roca dels Aubats

Situació: ETRS89 31N 442549 4625227 992 m.

Es troba al terme de Tagamanent, just al costat del camí que va de la Perera cap al serrat de la Creu. Me'n va informar en Joan López Cortijo, de Campins. Es tracta d'una roca plana, que forma una petita balma en què hi ha gravades creus i alguna cassoleta. Almenys hi ha 8 creus ben marcades (dos grups de quatre) i algunes altres de més desdibuixades. La tradició diu que les creus corresponen a albat, però aquesta explicació (i el nom) no sembla correspondre a la realitat. El tipus de creu sembla prehistòric i no s'explicaria d'altra manera la presència de cassoles. Tampoc s'explica que s'enterressin els nens en un lloc tan lluny de totes les masies, i una excavació de l'entorn tampoc no ha aportat cap resta.

Creus a la Codina

Situació: ETRS89 31N 441175 4625621 811 m.

Es troba al terme de Tagamanent. Sobre una roca hi ha gravades dues creus.³⁷ El tipus d'incisió, per repicat i de secció en *U* fa probable el seu origen prehistòric.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
23 (2019), 135-159

³⁶ F. ROMA (2013), p. 87.

³⁷ F. ROMA (2013).

Cassoletes al turó de la Taquilla

Situació: ETRS89 31N 440625 4625134 778 m.

Es troben en un turó al terme de Tagamanent. Les vaig descobrir l'agost de 2013. Destaca una roca amb una cassoleta ovalada. Al mateix turó, una mica més a l'oest, hi ha cassoletes més petites.

7. Material dispers

157

Si bé totes les eines trobades en els dòlmens són de sílex, em consta la troballa de dues destrals de pedra polida: una trobada per Walter Emde la tardor del 2013 a la pista que va cap al Pujol (exposada a la Casanova de Sant Miquel) i una altra trobada per Francesc Roma cap a l'any 2000, al camí que va del corral de Puigventós a la barraca d'en Tarrés, al nord de Sant Cristòfol de la Castanya. A la serra de l'Arca hi ha bastant sílex, especialment a la zona compresa entre el Boix i la Sala, on es van trobar fragments de sílex amb retoc intencionat, que serien restes d'un taller de talla.³⁸

Destrals de pedra polida del Pujol i la Castanya, en unes imatges del 2014 (fotos: autor i F. Roma).

Referències

BATISTA NOGUERA, RICARDO (1961): *Sepulcros megalíticos de la comarca del Moyanés*, Barcelona, Instituto de Prehistoria y Arqueología de la Diputación Provincial de Barcelona.

BATISTA NOGUERA, RICARDO (1963): *Sepulcros megalíticos de la comarca de Vic*, Barcelona, Instituto de Prehistoria y Arqueología de la Diputación Provincial de Barcelona.

³⁸ A. MAÑÉ (2010).

BOSCH GIMPERA, P. (1913-1914 [1915]): «Els dòlmens de Serra de l'Arca (Aygua-freda)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 5, p. 804-806.

CARRERAS, E.; AGUSTÍ, J.; GAY, P.; TARRÚS, J. (2000): «La Pedra Dreta. Valldeneu/Montmany (Osona/Vallés Oriental)», *Butlletí del Centre Excursionista d'Olot*, 135, p. 22-23.

COLOMINAS ROCA, J.; GUDIOL RICART, J. (1923): «Sepulcres megalítics de l'Ausetània», *Quaderns d'Estudi* (Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya), 15, p. 331-383.

CUNILL, SEGIMON (1928): «Dos nous dòlmens», *Gazeta de Vich*, 3464, p. 2.

GARCIA MOLSOSA, ARNAU (2010-2011): *Campanyes de prospeccions arqueològiques al pla de la Calma i Matagalls*. Memòria final, Mem. Núm. 10772.

GARCIA MOLSOSA, ARNAU (2013): *Arqueologia dels paisatges culturals del mas-sís del Montseny: dinàmiques històriques de la prehistòria a l'edat mitjana*, tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili.

GUDIOL I CUNILL, JOSEP (1915-1917a): «Un altre dolmen prop de la Serra de l'Arca», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, 2, p. 2-4. [Article datat el 9 febrer del 1917 i signat amb les inicials M. T.].

GUDIOL I CUNILL, JOSEP (1915-1917b): «El dolmen de Cruïlles», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, 2, p. 155-156.

GUDIOL I CUNILL, JOSEP (1918-1920): «Excursió a Aiguafreda de Dalt». *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, 3, p. 145-148 [Article datat el maig del 1920 i signat amb les inicials M. T.].

GUDIOL I RICART, JOSEP M. (1927): «Excavacions al dolmen del Ollic», *Gazeta de Vich*, 3313, p. 4.

LÓPEZ MULLOR, ALBERT; ROVIRA PORT, JORDI (1982): «La fortificació ibèrica del turó del Montgròs (el Brull, Osona): darreres novetats», *Ausa*, vol. X, 102-104, p. 193-199.

MARTINEZ, PABLO; PEDRO, MIREIA (2014): *Roques amb inscultures al pla de l'Ase Mort*, Memòria de la intervenció, Diputació de Barcelona.

PARILLA, MIQUEL (1982): *Prehistòria a l'Alta Vall del Congost*, text inèdit.

PLADEVALL I FONT, ANTONI (1998): *El Brull: un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*, Barcelona, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona.

ROMA I CASANOVA, FRANCESC (2013): *Patrimoni Existencial de Tagamanent*, Madrid, Bubock Publishing, S.L.

SALA I MOLAS, JOSEPH (1912-1914): «Menhir o Perafita de la Garriga del Soley», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, 1, p. 7-10.

SALA I MOLAS, JOSEPH (1915-1917): «Exploració d'un dolmen», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, 2, p. 66-67. [Article signat P.]

SOLÀ, FORTIÀ (1912-1914): «El Dolmen de Ayguafreda», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, vol. 1, p. 194-196 [Article del 1914].

SOLÀ, FORTIÀ (1932): *Aiguafreda: La parròquia antiga i el poble modern*, Barcelona, Impremta i Llibreria La Bona Parla (reeditat per l'Ajuntament d'Aiguafreda l'any 1983 com a primer volum de la col·lecció «Temes aiguafredencs»).

TARRADELL, M.; PANYELLA, A. (1944): «Un nuevo sepulcro megalítico: El dolmen del Duc en San Martín de Centellas (Barcelona)», *Ampúrias*, 6, p. 305-307.

TARRÚS, JOSEP; BOFARULL, JOSEP; CARRERAS, ENRIC; GAY, PERE; PIÑERO, MIQUEL DÍDAC (1988): «Reflexions sobre els gravats rupestres prehistòrics de Catalunya: el cas de l'Alt Empordà», *Cypsela*, 12, p. 122-123.

VALL VERDAGUER, FELIP (1958): «Un yacimiento arqueológico en Tona», *Ausa*, 3/26, p. 123-124.

VILA I BONAMUSA, LLUÍS (1994): «El megalitisme al Montseny», *Lauro*. Revista del Museu de Granollers, 7, p. 3-8.

VILARDELL TARRUELLE, ROSER; CASTELLS I CAMP, JOSEP (1976): «Hallazgo de una estela decorada en el Pla de la Calma», *Pyrenae*, 12, p. 181-182 + 6 lám.